

Uporaba zgodovinskih virov kot način poučevanja zgodovine

Poudarki v zgodovinopisju

Ocenjevanje preteklosti se je spreminjalo. Tradicionalno poučevanje je videlo glavni namen poučevanja zgodovine v poznavanju in razumevanju **političnega dogajanja** in poudarjanju **kulturnih dosežkov** svojega naroda.

To prepričanje navadno ponuja **monoperspektivni** pogled na preteklost, ki ga lahko na kratko označimo z izrazom 'moja resnica'. Za gradnjo medčloveških odnosov je tako stališče škodljivo, saj se ne trudi razumeti pestrosti sveta. V tem primeru so pri poučevanju zgodovine zelo cenili kronološko-pregledno podajanje snovi.

V 90-ih letih sta se narava in namen poučevanja zgodovine spremenila. Šolska zgodovina ni več le korpus znanja/vedenja, ki ga je potrebno reproducirati, saj je veda sama rezultat interpretacij zgodovinarjev in zato vedno nedokončna in nedokončana ter pripravljena na spremembe. Šolska zgodovina da tako posebno obliko znanja, ki nastaja iz procesa uporabe in interpretiranja virov.

Zgodovinar mora po tem prepričanju slediti **multiperspektivnosti** zgodovinskega dogajanja. Zato je opredelitev določenega dogodka v sodobnem pojmovanju pluralnosti diskutabilna. Kako naj na primer označimo francosko revolucijo:

- je bila odraz demokratičnih razmišljanj tretjega stanu ali diktatorskih ambicij jakobincev?
- se je v njenem času uveljavilo liberalno mišljenje ali načela totalitarnega terorja?
- je bila upor nižjih slojev ali državljanska vojna?

Ta pogled nasprotuje iskanju zgodovinske resnice, s katero so se ubadali zgodovinarji že od starih Grkov naprej. Pravi namreč, da je resnic več. Tej trditvi ugovarja slovenski zgodovinar dr. Bojan Godeš, ki je na vprašanje novinarja na televizijski okrogli mizi, koliko zgodovinskih resnic obstaja, odgovoril, da je resnica ena, pogledov nanjo in poti do nje pa več.

Problem zgodovinskega kanona in prihodnost poučevanja zgodovine

Kaj je torej v sodobnem prepričanju zgodovina? Ni samo seznam dogodkov, procesov in struktur. Ni preprost posnetek preteklosti, ker ta, zaradi svoje obsežnosti in pomanjkanja podatkov sploh ni mogoč. Zgodovino ustvarja

razmišljanje, ki skuša razumeti preteklost, z njeno pomočjo sedanost, nekateri menijo, da tudi prihodnost.

Zgodovinski način razmišljanja sestoji iz razmislekov o različnih področjih bivanja in delovanja človeka: o rasi, spolu, starosti, jeziku, kulturi, mentaliteti, življenjskem slogu, moči. Pri tem zgodovinska stroka izbira iz preostankov preteklosti, ki jih je preteklost sama že reducirala.

Preteklost torej razlagamo z očmi sodobnosti in trdom za razumevanje tedanjih možnosti in načina razmišljanja. Zato zgodovinarji (metodološko) hodijo z dvema različnima nogama: ena je sodobna, druga pretekla.

V čem je korist učenja zgodovine?

Zgodovina je šolski predmet, ki ima za seboj kar nekajstoletno tradicijo. Vsako obdobje, vsak politični sistem je odločal, kakšen je namen poučevanja zgodovine, kakšni naj bodo njeni cilji – nekateri bolj, nekateri manj eksplicitno. V sodobni evropski družbi izgublja zgodovina kot predmet ure na račun naravoslovja, informatike, tujih jezikov – kapitalsko naravnana družba v njih vidi neposredno korist, zgodovina in humanistično področje na sploh mora dokazovati smisel svojega obstoja.

Poučevanje zgodovine v slovenskem prostoru kot delu evropske družbe se sooča s podobnimi vprašanji. Utemeljitev kot zgodovina je človeška potreba po obnavljanju spomina, ali še starejša, da je zgodovina učiteljica življenja, niso več zadostne.

Pri učencih lahko pouk zgodovine razvija:

- razumevanje, kako in zakaj nastanejo interpretacije zgodovine,
- sposobnost za zbiranje in analizo virov v primernem zgodovinskem kontekstu,
- sposobnost presoje različnih verzij in interpretacij ter sposobnost sprejemanja različnih pogledov,
- sposobnost razlikovanja med dejstvom in mnenjem ter zaznavanja predsodkov, stereotipov in propagande v slikovnih in besedilnih virih,
- sposobnost za oblikovanje neodvisnih in uravnoveženih stališč (tudi moralnih sodb) in sklepov, ki temeljijo na dostopnih virih in raziskavi različnih pogledov,
- sposobnost sprejeti, da so njihovi in drugi sklepi podvrženi spremembam zaradi novega vira oz. spremenjenega pogleda na nek vir.

Zgodovina kot šolski predmet

Sodobna prepričanja o pomenu poučevanja zgodovine, ki se pojavljajo in pripadajo zahodni civilizaciji, lahko strnemo v tri spoznanja:

- zgodovina omogoča učencem spoznavati **obsežno znanje človeških poti in stranpoti**, tako na moralnem kot ostalih področjih,
- omogoča '**zgodovinski' način razmišljanja**, kar dosežemo z uporabo zgodovinskih virov (analiza in interpretacija zgodovinskega dogajanja; učenci stopajo v bolj ali manj neposreden odnos s preteklim dogajanjem),
- poučevanje zgodovine je učenje sposobnosti **kritičnega razumevanja preteklih in sodobnih družbenih dogajanj** – učenec postaja kritična osebnost demokratične družbe.

Delo z zgodovinskimi viri pri pouku zgodovine

»Zgodovina kot dogajanje v preteklosti je **objektivno dejstvo**, ki ga nobena stvar ne more spremeniti. Toda zgodovinarju ni dostopna v tej objektivnosti in vsa, marveč le kolikor je zapustila svoje **sledove**, ki jih imenujemo **zgodovinski viri**. Le s posredovanjem zgodovinskih virov more zgodovinar spoznavati preteklost in znova obnavljati njeno podobo ter analizirati njeno notranjo strukturo in zakonitost,« je v sedemdesetih letih zapisal Bogo Grafenauer. Kar velja za akademske zgodovinarje kot način njihovega dela, sproža njihove **pomislike** glede dela otrok z zgodovinskimi viri, kajti:

- otroci niso sposobni analizirati zgodovinskih pričevanj, problematična je dolžina besedil in jezik,
- nimajo zadostnega znanja o dobi, iz katere je vir, ki naj bi ga obravnavali,
- ne razumejo načina razmišljanja, ki se pojavlja v virih,
- v virih je navadno zapisan prikaz življenja odraslih, kar je otrokom mnogokrat tuje, ker o tem še nimajo neposrednih izkušenj.

Učenci morajo in so sposobni razumeti nekaj spretnosti, konceptov in metod zgodovinarjev – znanstvenikov. Namesto da od njih zahtevamo, da sprejmejo eno interpretacijo, jih raje vzpodbujajmo k razvoju lastnih pogledov, ki jih oblikujejo na podlagi dela z različnimi dejstvi, dokazi in pogledi. Učni proces naj jih nauči, da bodo sprejeli in razvili kritičen odnos do informacij, da bodo razmišljali kritično in da bodo razvili »kritični skepticizem«.

Izkušnje pri poučevanju zgodovine kažejo, da **otroci razumejo preteklost** kot:

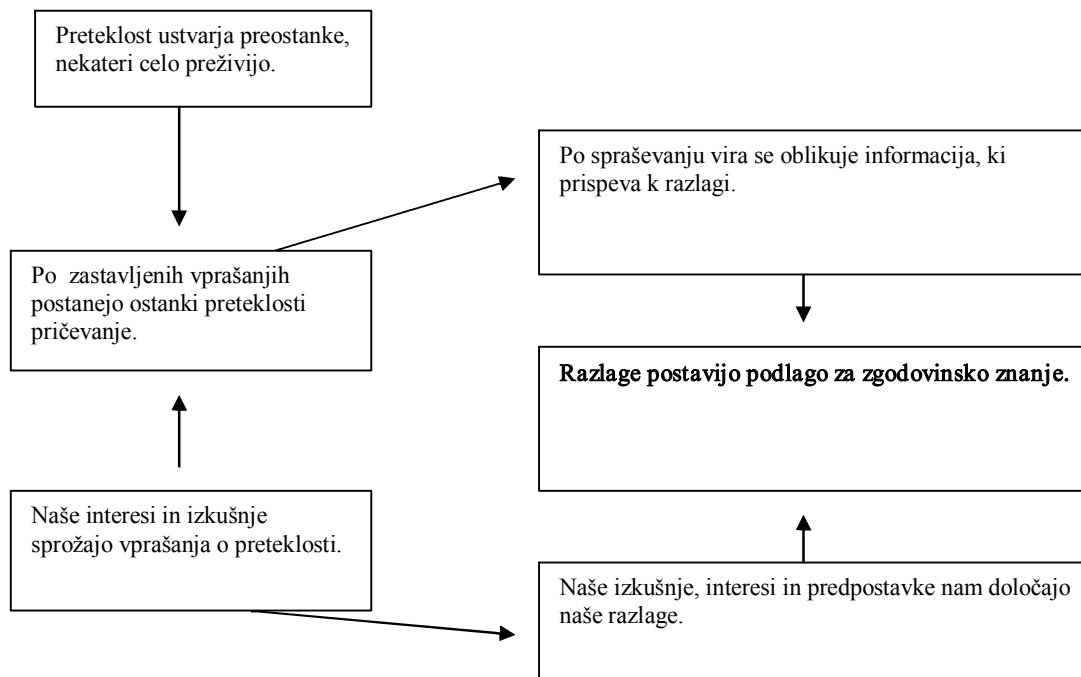
- a. '**neumno' preteklost** – kar izražajo s sintagmo »včasih niso skoraj nič vedeli«,
- b. **stereotipno preteklost** – preteklo dogajanje razumejo po prevzetem klišeju »v srednjem veku so živeli vitezi in kmetje«. Vsa raznolikost takratnega življenja je skrčena na ta binom.
- c. na preteklost gledajo **s sodobnimi očmi** – »dajatve in tlaka podložnikov so bile krivične«.

d. nekateri učenci so se sposobni dvigniti do **zgodovinskega razumevanja** tipa: »križarske vojne so odraz razmišljanja Evropejcev visokega srednjega veka«.

Učitelji zgodovine se strinjajo, da učenci ne zmorejo pristopa akademskih zgodovinarjev in da mora biti cilj poučevanja zgodovine ne v ustvarjanju novega znanja ob preučevanju preostankov preteklosti, ker za to niso usposobljeni niti temu dorusli, ampak ustvarjati novo, **osebno razumevanje zgodovine**.

Pot do nastanka zgodovinskega znanja

Za proučevanje preteklosti, tako za šolsko kot za raziskovalno rabo, se je treba zavedati poti, po katerih pridemo do zgodovinskega znanja, ki je **vedenje in razumevanje** zgodovinskih dejstev. Spodnja shema nam kaže eno možnih poti.

Kako naj učenci sprašujejo (analizirajo) posamezne vrste zgodovinskih virov

Izraz **zgodovinski vir** razumemo pri pouku širše, kot ga smatra zgodovinska stroka. Poleg pisnih, ustnih in ostalih gradiv, ki jih stroka definira kot zgodovinske vire, torej preostanke preteklosti, štejemo kot sredstva za razumevanje preteklosti še vsa učna gradiva, ki so metodično primerno pripravljena učencem. Tako pri pouku zgodovine označujemo z izrazom zgodovinski vir na primer tabelo gibanja rasti prebivalstva evropskega prostora v zgodnjem srednjem veku, ki so jo na podlagi ocen izdelali strokovnjaki šele pred nekaj leti.

Sodobni pouk zgodovine poteka po načelu, da je treba učencem najprej predstaviti okvir dogajanja, čemur lahko rečemo predstavitev temeljnih dejstev (imen, letnic, dogodkov), ki so oblikovali določeno zgodovinsko dogajanje. Na tem mestu naj opozorimo, da se je na tej točki vpliv nestrokovne javnosti, ki 'dobro pozna' poučevanje zgodovine, močno izrazil in vpliva s sintagmo »zgodovina so samo letnice in imena«. Učitelji od učencev vse manj zahtevajo poznavanje, kar pomeni tudi pomnjenje temeljnih podatkov, in se preveč usmerjajo zgolj na razumevanje in interpretacijo, kar pa je napačno, saj je podobno hiši brez trdnega temelja.

Če torej damo ustrezen poudarek okviru, lahko preidemo na drugi del, ki ga imenujemo seznanjanje z zgodovino na najbolj neposreden način, torej s pomočjo virov. Ti nam omogočijo, da učenci spoznajo ne samo izgled ljudi nekega časa (slikovni viri), ampak tudi način njihovega razmišljanja in življenja.

Prvi del, postavljanje okvira zgodbe, je način poučevanja zgodovine, kot ga poznamo že od nekdaj. Stroka ga imenuje frontalni način, lahko ga imenujemo tudi pripovedovanje zgodbe, kjer učitelji z darom pripovedovanja in igranja dosegajo, da učencem preteklost oživi. Takim učiteljem je to pot težko zapustiti in nadaljevati z viri. Vendar je potrebno, kajti učenec naj ne bo samo (očaran) poslušalec, ampak predvsem oblikovalec svojega pogleda na preteklost. Ta pogled naj mu oblikujejo predvsem zgodovinski preostanki. Za tovrstno delo moramo učenca izobraziti. Pomagati mu moramo, da ne bo ob stiku z virom zgolj navdušen ali pa sploh ne bo vedel, kaj z njim storiti, temveč se bo naloge lotil sistematično in tako vedno globlje prodiral v skrivnosti preteklosti. Pri tem mu pomagamo z naslednjimi vprašanji:

Vprašanja za vsebino **pisnega vira**:

O čem govori besedilo?

Kateri so glavni podatki v besedilu (kraj, čas, osebe, dogodki)?

Katere razloge in posledice navaja vir?

Ali so v viru dejstva ali mnenja?

Kaj je glavna ideja besedila?

Vprašanja za **zanesljivost vsebine** pisnega vira:

Je vir primaren ali sekundaren?

Kdo je besedilo napisal?

Kdaj je bilo besedilo napisano?

Zakaj je bilo besedilo napisano?

Za koga je bilo napisano?

Ali manjkajo določeni podatki?

Ali je besedilo pristransko?

Vprašanja, ki vzpodbujajo **vživljanje, moralne sodbe**:

Zakaj je nekdo ravnal na način, ki za nas moralno, etično ni sprejemljiv?
Ali lahko obsodimo nemoralno dejanje, nastalo v drugi kulturi?
Kako bi ti ravnal v takih okoliščinah?
Se lahko kaj podobnega ponovi?

Primer: Darovnica nemškega cesarja Otona III. freisinški škofiji

(Elissa Tawitian, Marjan Rode, Koraki v času – Od prazgodovine skozi stari in srednji vek. Delovni zvezek za 7. razred devetletne osnovne šole, , DZS, Ljubljana 2006, stran 86)

Slikovni viri

Fotografije

Kaj ali kdo je na fotografiji?
Kaj je avtor na fotografiji še posebej poudaril?
V katerem letnem času je fotografija posneta?
Kdaj je bila posneta?
Ali je prizor dokumentaren in ali so osebe/predmeti načrtno postavljeni?
Kdo in za koga je posnel fotografijo?

Primer: Zavezniški bombniki nad Žužemberkom

(Marjan Rode. Koraki v času – 20. stoletje. Delovni zvezek za 8. razred osemletke in 9. razred devetletke, DZS, Ljubljana 2003, stran 75)

Umetniške slike

Koga ali kaj prikazuje slika?
Se naslov slike ujema z njeno vsebino?
Kdo je avtor in kdaj je živel?
Ali prikazuje realnost?

Primer: Začetek oktobrske revolucije

(Marjan Rode. Koraki v času – 20. stoletje. Delovni zvezek za 8. razred osemletke in 9. razred devetletke, DZS, Ljubljana 2003, stran 20)

Karikature

Kdo je avtor karikature (ime, narodnost, državna pripadnost)?
Koga ali kaj predstavlja karikatura?
Kaj predstavljajo njeni simboli?
Ali je vsebina prikazana resno ali satirično?
Kakšno je sporočilo karikature?
Kakšno je stališče karikaturista do oseb, dogodkov?
V čem karikatura pretirava?

Primer: Kdo je koga peljal na sprehod?

(Marjan Rode. Koraki v času – 20. stoletje. Delovni zvezek za 8. razred osemletke in 9. razred devetletke, DZS, Ljubljana 2003, stran 53)

Statistične tabele, grafikoni

Kaj prikazuje statistična tabela, grafikon?

Kateri elementi so prikazani v grafikonu?
Kakšne enote so uporabljene?
Kaj se dogaja s prikazanimi elementi tabele, grafikona?
Kakšne so časovne, krajevne razlike med podatki?

Primer: Delovna sila v poljedelstvu, industriji, trgovini, 1770–1831
(Marjan Rode. Koraki v času – Novi vek. Delovni zvezek za 7. razred osemletke in 8. razred devetletke, DZS, Ljubljana 2001, stran 91)

Plakati

Kakšna je tema plakata?
Kaj stoji v ospredju, kaj je na sredini, kaj v ozadju (podobna vprašanja veljajo tudi za druge slikovne vire)?
Kdaj je bil plakat izdelan?
Katere barve in simbole je avtor uporabil?
Za kakšne namene je bil plakat narejen (politična, ekonomska, ideološka propaganda)?
Se besedilo plakata ujema s slikovnim delom?
Kakšno je sporočilo plakata?

Primer: »Ni je poti, kot je ameriška«
(Marjan Rode. Koraki v času – 20. stoletje. Delovni zvezek za 8. razred osemletke in 9. razred devetletke, DZS, Ljubljana 2003, stran 84)

Skice

Učenci ugotovijo, ali so skice, ki ponazarjajo zgodovinski objekt, dejanje ali predmet, realistične ali shematske,
ali so risbe, ki ponazarjajo zveze med osebami, idejami, vzroki in posledicami,
ali so kronološke sheme, ki ponazarjajo časovni potek dogodkov.
Učenci ugotovijo elemente skice (simbole, barve, puščice ipd.).
Učenci ugotovijo povezave med elementi.
Učenci ugotovijo sporočilo skice.

Primer: Založništvo in manufaktura
(Marjan Rode. Koraki v času – Novi vek. Delovni zvezek za 7. razred osemletke in 8. razred devetletke, DZS, Ljubljana 2001, stran 37)

Zemljevidi

Kakšen je naslov zemljevida, kateri prostor in čas prikazuje?
Katero tematiko prikazuje?
Učenec z legendo analizira sporočilo zemljevida.

Primer: Politični sistemi v Evropi po prvi in pred drugo svetovno vojno
(Ervin Dolenc, Aleš Gabrič, Marjan Rode. Koraki v času – 20. stoletje. Zgodovina za 8. razred osemletke in 9. razred devetletke, DZS, Ljubljana 2002, stran 35)

Kako naj se učenec loti zastavljenih nalog?

Učence navajati na razumevanje zahtev naloge.

Najbolj učinkovit način je iskanje **temeljnih** oziroma **nosilnih besed** v nalogi.

Primer: Darovnica nemškega cesarja Otona III. freisinški škofiji, 1. november 996

(Elissa Tawitian, Marjan Rode, Koraki v času – Od prazgodovine skozi stari in srednji vek. Delovni zvezek za 7. razred devetletne osnovne šole, , DZS, Ljubljana 2006, stran 86)

Škofija dobi dotlej kraljevo posest »s pozidanimi in nepozidanimi zemljišči, s travniki, pašniki, gozdovi, stavbami, s studenci in vodnimi tokovi, z lovišči, čebeljo pašo, ribolovnimi vodami, mlini, s premičnim in nepremičnim premoženjem, s potmi in brezpotji, z izhodi in vhodi, z doseženim in dosegljivim pridelkom in izkupičkom ter vsem, kar po pravu in zakonu pripada tem hubam.«

huba ali grunt je zemljišče, ki je bilo dovolj veliko, da je preživljalo kmeta in njegovo družino.

Vprašanje: »Kaj lahko sklepaš iz VIRA 1 o položaju kmeta v srednjeveški družbi?«

Učenec podčrta položaj kmeta.

Ker je vprašanje druge taksonomske Bloomove ravni (razumevanje, uporaba), ne more preprosto poiskati odgovarjajočega izraza za izraz 'položaj kmeta', pač pa mora razumeti, če je postala huba last škofije in je na njej živel kmet, je torej tudi kmet na nek način postal last zemljiškega gospoda, podložnik.

Učenec torej najde v viru izraz huba, ki je povezana s kmetom, in odgovori: Kmet je postal **od gospoda odvisen, nekakšna last gospoda** (vir izrecno ne poudari, da je zemljiški gospod lastnik kmeta, kar tudi dejansko ni bil), **njegov podložnik** ipd.

Marjan Rode, avgusta 2007

Uporabljena literatura:

Bogo Grafenauer: Struktura in tehnika zgodovinske vede – Uvod v študij zgodovine, Ljubljana 1973

Chris Husbands: What is History Teaching?, Buckingham 1999

Marjan Rode: Novi vek. Gradivo za učitelje, Ljubljana 2002

Pavla Karba et al.: Prvi koraki v preteklost. Gradivo za učitelje, Ljubljana 2004

Marjan Rode: Od prazgodovine skozi stari in srednji vek. Gradivo za učitelje, Ljubljana 2006